

Dansk småbørnspædagogik i et historisk perspektiv

Niels Egelund
Professor, DPU, Aarhus Universitet

Småbørnspædagogikken¹ har internationalt set en historie, der går 386 år tilbage. I Danmark startede småbørnspædagogikken for 188 år siden, og den har udviklet sig gennem forskellige pædagogiske linjer og traditioner, ikke mindst gennem de sidste 50 år, hvor dagtilbud har ændret sig fra at være for nogle relativt få børn til at omfatte stort set alle børn i 1-6-årsalderen. Det har også betydet, at dagtilbuddene efterhånden har fået en rolle som første led i et livslangt læringsforløb, hvorfor der også er kommet et øget fokus på læring.

Pionerarbejdet

I 1630 udgav den tjekkiske teolog Johann Amos Comenius (1592-1670) sit værk *Informatorium školy materské*, som i 1636 blev udgivet på tysk *Informatorium der Mutterschul*. Værket indeholdt regler for barnepleje og opdragelse. For de første seks år opstilledes tre opdragsområder, det religiøse, det moralske og det kognitive, motoriske og sproglige område. Endvidere blev det foreslået, at der oprettes moderskoler fra 4-årsalderen.

I Danmark blev det første asyl oprettet i 1828. Oprettelse af asyl er blevet relevant, da man i den tidlige industrialisering begynde at tage kvinder ind på arbejdsmarkedet, og man derfor havde brug for at have et sted, hvor børnene kunne anbringes i mellemtiden. Den senere dronning Caroline Amalie, gift med kong Christian VIII, var i 1915 med til at oprette Det kvindelige Velgørende Selskab, som åbnede asylet for små børn. Året efter åbnede Caroline Amalie sit eget børneasyl i Gothersgade i København, og det kom til at danne forbillede for oprettelsen af flere asyl er både i København og de større provinsbyer.

Teoretisk set fik den tyske pædagog Friederich Fröbel (1782-1852) stor indflydelse på den danske småbørnspædagogik. Selv var han påvirket af den schweiziske pædagog Jonann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), men efter at have studeret Comenius' værker fik han åbnet øjnene for den betydning, småbørns opdragelse har, og fra 1837 satte han sine ideer i system og åbnede i 1842 et seminarium for børnehavelærerinder. Frøbels indflydelse førte til, at der i 1885 blev startet et Fröbel Seminarium i Danmark, og dermed fik vi den første professionalisering af det fag, der senere fik betegnelsen pædagog².

I den første tids asyl er var pasning, hygiejne og sikkerhed i højsædet, men med Frøbels pædagogik blev anskuelse og aktiv handlen udgangspunkt for refleksion, og legen var central i læreprocessen.

1 Det skal bemærkes, at man i Danmark ikke skelner mellem forskellige aldersgrupper, når man taler om småbørnspædagogik. I Norge bruges fx ordet "småbarnspædagogik" om 3-års alderen.

2 BUP: "En pædagogisk historie". *Børn & Unge*, nr. 51. 18. december 2003, giver et godt billede af udviklingen i Danmark og rummer desuden en omfattende kildeliste, som særligt interesserede kan betjene sig af.

Den første uddannelse varede to gange 10 måneder, og den var på mange måder meget "moderne", idet man kunne slutte efter det første år og være medhjælper eller assistent, eller man kunne tage begge dele og bliver fuldgældig børnehavelærerinde. I 1915 blev uddannelsen toårig.

I 1930'erne blev dansk småbørnspædagogik påvirket af den italienske læge og pædagog Maria Montessori (1870-1952). Hun var i overvejende grad naturvidenskabeligt funderet, og hun mente, at børn ikke havde behov for fri leg, og at leg faktisk var et udtryk for, at de manglede intellektuelle udfordringer. Montessoris pædagogik gik først of fremmest på, at barnet skulle lære at holde fokus og udvikle en selvstændig personlighed, og den står derfor i nogen modsætning til Frøbels pædagogik. Montessori udviklede selvkorriigerende og instruerende materialer, som skulle styrke børnenes sans for former og aktivitet, og de havde kun en korrekt funktion, som børnene kunne mestre uden hjælp fra voksne. På Pædagoguddannelsen København, UCC, findes en omfattende samling af Montessori-materialer.

Modsætningen mellem Frøbels og Montessoris pædagogik er tydelig, men den har sine paralleller i den meget senere debat om leg kontra læring. Montessori har inspireret en del danske børnehaver, og flere bærer navnet Montessori.

Vækstperioden med nye teoretiske retninger

Den første bekendtgørelse om en toårig uddannelse som børnehave- og fritidspædagog blev vedtaget i Folketinget i 1953, og dermed var uddannelserne officielt stadfæstet. I 1969 blev uddannelserne treårige og mere teoretiske.

Fra 1960 til 1970 skete en meget stor vækst i antallet af dagtilbud, og væksten fortsatte frem til omkring 1980, hvor antallet af nyfødte pr. år allerede var faldet betydeligt siden starten af 1970'erne, bl.a. som føl-

ge af frigivelsen af p-pillen i 1966 og fri abort i 1973 (Danmarks Statistik 2008). Til gengæld startede skolerne skolefritidsordninger fra 1984, og det gav vækst på det pædagogiske arbejdsmarked.

Fra omkring 1940 kom der en ny pædagogisk trend ind i dansk småbørnspædagogik, reformpædagogikken (Nørgaard 2005). Reformpædagogikken er en international bevægelse, der gjorde op med skolers autoritære og teoretiske undervisning og hårde disciplin. Den opstod i USA fra filosofen John Dewey (1859-1952) og bredte sig videre til England, Frankrig og Tyskland. I 1927 nåede den Danmark med oprettelsen af Den frie skole primært via Tyskland. Fra slutningen af 1950'erne begynder bevægelsen at bevæge sig ind, først på skoleområdet, lidt senere i småbørnspædagogikken, hvor børn måtte begynde at lege selv og give deres mening til kende – i en vis udstrækning. Der var i samme periode en vis konkurrence med en indlæringspsykologisk strømning med baggrund i den schweiziske psykolog Jean Piaget (1896-1980), men fra starten af 1970'erne fik reformpædagogikkens antiautoritære linje overtaget. Tidens marxistiske orientering betød, at tanker fra den sovjetiske pædagog Anton Makarenko (1888-1939) også kom i spil bl.a. under begrebet "struktreret pædagogik", men den brasilianske pædagog Paulo Freire (1921-1997) vandt med sin "frigørende pædagogik" større indflydelse i praksissens kamp mellem marxister og "flippere".

En anden indflydelse kom fra den italienske pædagog Louis Malaguzzi (1920-1994), som er ophavsmanden til Reggio-Emilia-pædagogik. Denne retning drager stadig mange pædagoger på studiebesøg i den italienske region. Der er ligefrem oprettet en dansk netværksorganisation. Pædagogikken lægger vægt på barnets perspektiv og på, at børn har indbyggede ressourcer, der blot skal vækkes af den voksne. Det er endvidere et karakteristisk for retningen, at man bruger dokumentation for at se, hvad børn kan, og hvorledes man

støtter deres afsøgning af nye kompetencer. Endvidere tillægges forældresamarbejdet stor betydning.

I 1989, mens Bertel Haarder var undervisningsminister, arbejdedes der på en reform af pædagoguddannelsen. Den blev en enhedsuddannelse (hvorved forstås, at uddannelserne som børnehavepædagog, fritidspædagog og socialpædagog blev slået sammen) i 1992, og i 2001 blev uddannelsen udvidet med et halvt år og blev en professionsbacheloruddannelse, hvor man afslutter med et bachelorprojekt. I 2002 oprettede Danmarks Pædagogiske Universitet fem uddannelser, hvor pædagoger med en professionsbachelor eller med et halvt års supplerung kunne opnå en kandidatgrad. Efter kandidatgraden er der mulighed for at gå videre og få en ph.d.-grad på tre år.

Efter 122 år er vi i Danmark kommet fra, at man kunne få en formaliseret uddannelse rettet mod småbørnsområdet, til at man kan få en forskeruddannelse i småbørnspædagogik. Samtidig er vi gået fra, at asylere var institutioner for børn af enlige kvinder eller gifte kvinder i små kår, til at dagtilbud er institutioner for næsten alle børn – alt i alt en imponerende udvikling.

På vej mod en ny retning – mere læring, mere ledelse

Som det kan ses af hele den historiske udvikling inden for småbørnspædagogikken, har der været diskussioner og af og til kampe om, hvad der var den rette linje, og op gennem 1990'erne var der en hed debat om leg kontra læring. Midt i det hele holdt "selvforvaltningspædagogikken" med sine argumenter for fri leg sit indtog. Denne debat er nok taget af siden starten af 2000-tallet, men den er ikke fortonet, specielt ikke i forbindelse med introduktionen af pædagogiske læreplaner i 2004, og debatten er ligefrem blusset op med argumenter for mere læring i et temanummer af Danmarks Evalueringsinstituts (EVA) publikationsserie *Bakspejlet* (EVA 2016).

Introduktionen af de pædagogiske læreplaner med øget vægt på læring blev senere fulgt op af kommunale krav om øget dokumentation, og der er udviklet forskellige materialer, der kan benyttes til vurdering af det pædagogiske arbejde med børnene. Tidligst ude var Aarhus Kommune, som i 2008 indførte status- og udviklingssamtaler samt et årshjul. Af andre eksempler kan nævnes *Læringsmiljøudvikling – en metode til systematisk udvikling af den pædagogiske kvalitet i dagtilbud i Odense* (Kramme et al. 2013) og *Redskab til kvalitetsmåling i daginstitutioner – KIDS* (Ringsmose og Kragh-Müller 2014). Dette er en udvikling, der bliver stærkt problematiseret af såvel BUPL som en række forskere, som mener, at det går ud over den del af de pædagogiske arbejde, der ikke kan måles, og at det i øvrigt er et led i New Public Management og konkurrencestatens styring (BUPL 2014).

På trods af den faglige modstand er der ikke umiddelbart tegn på, at udviklingen er ved at vende. I 2011 nedsatte den daværende konservative socialminister Benedikte Kiær "Task force om Fremtidens Dagtilbud", hvor indeværende artikels forfatter var formand. Arbejdet fortsatte under den efterfølgende socialdemokratiske undervisningsminister Christine Antorini, der havde fået dagtilbudsområdet ind under sit nye Børne- og Undervisningsministerium, med aflevering af tre rapporter i maj 2012 (Task force om fremtidens dagtilbud 2012 a,b,c). I forbindelse med en ministerrokade august 2013 blev dagtilbudsområdet flyttet tilbage til Socialministeriet, hvor de lå frem til regeringsskiftet i juni 2015 og blev flyttet til et nyt Børne-, Undervisnings- og Ligestillingsministerium. Ideerne fra Task forcen, der gik på at styrke de vokseninitierede aktiviteter, styrke ledelse og styrke inklusion, er endnu ikke i august 2016 blevet ført ud i livet. Flere kommuner har imidlertid taget initiativer til at intensivere arbejdet med at styrke målsætning og ledelse. Eksempelvis er fem kommuner gået sammen med en forskningsinstitution om at etablere en forskningsbaseret udvikling af dagtilbuds pædagogiske praksis,

og de første rapporter fra indledende kortlægning er præsenteret for kommunerne.

Den teoretiske baggrund for ændringerne

Forskning i dagtilbud viser, at pædagogisk kvalitet har en sammenhæng med en række grundlæggende forhold, der i høj grad hænger sammen med økonomiske forhold. Her kan nævnes normering, andel af personalet med pædagogiske uddannelse, andelen af mandligt personale, andelen af personale med anden etnisk herkomst og kontinuitet i ansættelsen. Dette er med stor tydelighed vist i et stort dansk forskningsprojekt ved Center for Strategisk Uddannelsesforskning (Bauchmüller et al. 2014). Forskerne, der alle er økonomer, har anvendt registerdata for store undersøgelsesgrupper, og man må derfor forholde sig til, at kvalitet kun kan vurderes gennem de helt utvetydige data, der findes i registrene. Der foreligger således ikke observationer og vurderinger af personalets daglige arbejde med børnene. I dette tilfælde er kvalitetsindikatorerne normering, dvs. antallet af børn pr. voksen, andelen af mænd i personalegruppen, andelen af uddannet personale, stabiliteten i personalegruppens sammensætning og den etniske sammensætning af personalegruppen. Undersøgelsen omfattede 30.444 børn født i 1992, som gik til folkeskolens afgangsprøve som 15-16-årige i 2008. Fra folkeskolens afgangsprøve anvendtes karakteren i skriftlig fremstilling i dansk. Resultaterne fra analyserne, som også inddrog en lang række af baggrundsvariable, herunder forældrenes socioøkonomiske baggrund, viste, at en høj normering slår igennem på afgangsprøvekarakteren i dansk, 10 år efter at den unge gik i dagtilbud.

Det viser sig også at være en fordel, at der er mandligt personale og personale med indvandringsbaggrund. Andelen af personalet, der har en pædagogisk uddannelse, har også positiv betydning. Det viste sig yderligere, at drenge profiterer mere af at have gået i børnehave end piger, at drengene har størst udbytte af

en høj normering, men derudover har de også glæde af at have en større andel af mænd blandt personalet. Børn med indvandrerbaggrund profiterer særligt ved en lav udskiftning i institutionernes personalegruppe. Med andre ord er det især drenge og børn med indvandrerbaggrund, der har glæde af at gå i en dansk børnehave. Resultaterne, der støtter den opstillede hypotese, er statistisk signifikante, men det skal dog bemærkes, at der er tale om relativt beskedne effekter. Således giver en øgning af personaletætheden med 30 % "kun" et afkast på 0,01 højere danskkarakter på 12-skalaen. Der er altså tale om en dyr investering med et resultat, der 10 år senere er relativt beskedent. Øgning af andelen af mandligt personale fra 10 % til 20 %, der er en ændring, som ikke nødvendigvis øger udgifterne, giver også et afkast på 0,01 karakterpoint. Øgning af andelen af uddannet personale, fra 45 % til 57 %, som medfører en vis udgiftsstigning, giver et afkast på 0,025 karakterpoint.

Ud over de grundlæggende forhold er der en række forhold, der har med processer at gøre. Sylva et al. (2004) har beskrevet dette som: 1. Et læringsmiljø, der er udfordrende og rummer intentioner med opsatte læringsmål og planlagte trin. 2. Et læringsmiljø, hvor den professionelle voksne leder børnenes læring. 3. Et læringsmiljø præget af varme, empatiske interaktioner. 4. Et læringsmiljø, der både omfatter omsorg og læring. 5. Et læringsmiljø, der støtter børns sociale læring. 6. Et læringsmiljø, der inddrager og støtter forældre.

Et omfattende review af amerikansk forskning (Pianta et al. 2009) viser, at der i USA er enormt store forskelle mellem forskellige tilgange til dagtilbudspædagogik. Herunder peges der også på, at de strukturelle forhold er af stor betydning, men at der ud over disse er en række forhold, ikke mindst måden hvorpå personalet interagerer med børnene, som er helt afgørende for børnenes udbytte.

Også på dansk grund er der nu ny viden. Hansen (2014, 2015) beskriver også ud fra et forskningsmæssigt og teoretisk grundlag, hvorledes i særdeleshed barn-voksen-kommunikationen og især empati betyder noget for kvaliteten.

Et nyt dansk projekt

Laboratorium for forskningsbaseret skoleudvikling og pædagogisk praksis ved Aalborg Universitet har sammen med seks danske kommuner startet et fire-årigt udviklingsprojekt for samtlige af kommunerens dagtilbud i 2015. Ole Henrik Hansen, citeret ovenfor, er projektleder af dagtilbudsprojektet, som løber frem til 2019 og bruger kortlægningsundersøgelse i 2015 af børnenes trivsel, relationer mellem børn, relationer mellem børn og voksne samt forekomst og resultater af en række kompetenceaktiviteter til at gennemføre capacity building af institutionernes personale. I 2017 gennemføres igen en kortlægning, hvor det er muligt at konstatere effekter og justere indsatsen, som igen vurderes ved en kortlægning i 2019. Ved capacity building forstås, at man søger at skabe et vedvarende,

systematisk og kontinuerligt fokus på at opbygge den kapacitet, som den enkelte medarbejder, det enkelte team eller den enkelte organisation må besidde – med det formål at have børns trivsel, læring og udvikling som mål eller succeskriterier. Modellen er bl.a. beskrevet af Fullan og Quinn (2015).

Alt i alt

At gennemføre forskningsbaseret udvikling kan dermed betragtes som sidste led i udviklingen fra Comenius over Fröbel og Montessori til i dag, hvor politisk efterspørgsel efter normative opfattelser i meget høj grad er flyttet over til ønsker om evidensbaseret praksis med tilhørende dokumentation af resultater. Det er en udvikling, som også har præget andre fag startende med jordbrugsvidenskab, videre til lægevidenskab og derefter socialvidenskab og nu også den pædagogiske verden. Nogle i den pædagogiske verden vil sikkert begræde udviklingen, men der er næppe nogen, der vil ønske sig tilbage til den gang, hvor man mente, at åreladninger var den universelle og rigtige medicinske behandling for alle sygdomme.

Referencer

- Baumhüller, R.; Gørtz, M. & Rasmussen, A.W. (2014): "Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-schooling". I *Early Childhood Research Quarterly*. Vol. 29 (4). s. 347-420.
- BUPL (2003): "En pædagogisk historie". I *Børn & Unge*, nr. 51. 18. december 2003.
- BUPL (2014): Forskning. I *Børn & unge*. Nr. 25. November 2014.
- Danmarks Statistik (2008): *60 år i tal – Danmark siden 2. verdenskrig*. Danmarks Statistik.
- EVA (2016): *Bakspejlet*. Temahæfte Legerig læring. Danmarks Evalueringsinstitut.
- Fullan, M. & Quinn, J. (2015): *Coherence: The Right Drivers for Action for Schools, Districts, and Systems*. CA: Corwin
- Hansen, O.H. (2014): *Stemmer i fællesskabet*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet.
- Hansen, O.H. (2015): *Det ved vi om betydningen af voksen-barn-kommunikation*. Frederikshavn: Dafolo.
- Kramme, A.L., Carl, B. & Egelund, N. (2013): "Læringsmiljøudvikling – en metode til systematisk udvikling af den pædagogiske kvalitet". I *Pædagogisk Psykologisk Rådgivning*, Vol 50, nr. 2, 13-28.
- Nørgaard, E. (2005): *Reformpædagogik*. www.leksikon.org
- Pianta, R.C.; Barnett, W.S.; Burchinal, M & Thornburg, K.R. (2009): "The effects of preschool education: What we know, how public policy is or is not aligned with the evidence base and what we need to know". I *Psychological science in the Public Interest*, 10(2), 49-88.
- Ringsmose, C. & Kragh-Müller, G. (2014): *Kvalitetsmåling i daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag.

- Sylva, K.; Melhuis, E.C.; Sammons, P.; Siraj-Blachford, I. & Taggart, B. (2004): *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: The final report*. London: DfES/Institute of Education, University of London
- Task force om Fremtidens Dagtilbud (2012a): *Rapport 1. Pejlemærker fra Task force om fremtidens dagtilbud*. Ministeriet for Børn og Undervisning.
- Task force om Fremtidens Dagtilbud (2012b): *Rapport 2. Inklusion og læring i praksis – fortællinger fra de 11 besøg til inspiration*. Ministeriet for Børn og Undervisning.
- Task force om Fremtidens Dagtilbud (2012c): *Rapport 3. Baggrundsrapport – fakta, udvalgt forskning og nøgletal*. Ministeriet for Børn og Undervisning

